

is nem ritkán a közönséges morál és az epos méltóságát illető korlátolt nézetei által vezetette magát állítólag interpolált versek kiküszöbölésénél és talán sat.» — Sajtóhiba aránylag kevés van és figyelmes tanártól könnyen kiigazítható: legfeltünőbb (B. v. 40.: *Az előljárónak a h. a nevelőnek.*

A könyv kiállítása a kiadó becsületére válik, s a tankönyv más hasonló kiadások mellett méltó helyet foglalhat.

Nagy-Szeben.

VERESS IGNÁCZ.

T. Maccius Plautus Trinummusa. A főgymnasiumok VII. osztálya számára magyarázta és bevezetéssel ellátta *Gerevics Gusztáv* királyi főgymn. tanár. Ára 70 kr. Budapest. Lampel Róbert (Vodianer F.) könyvkiadása, 1880. XXXI. és 109. lap.

A Gerevics Gusztáv magyarázta «T. Maccius Plautus Trinummusa»-nak eddig két bírálatát olvastuk: dr. Ábel Jenőtől (Egyet. Phil. Közl. V. évf. IV. füz.) és Putnoky Miklóstól. (Középt. Tanár-egyl. Közl. XV. évf. 17. sz. jun. 1.) Dr. Ábel Jenő bírálatát aláírjuk. A mit ő mond el róla, abban megnyugodhatnánk; csakhogy ő nem mond el mindent, mivelhogy nem akar plautusi «Commentator commentatus»-sal előállani s a műben előforduló tévedések «az iskolában könnyű szerrel helyreüthetők». S ha a mű magyarságát semmibe sem vesszük, igaza is van. Avval előállani magam sem akarok, sőt ezt a néhány megjegyzésemet sem írtam volna le, ha nem olvasom Putnoky Miklós bírálatát. Bírálatának e szavai: «A mű legsikerültebb részének jelezhető az, mely tulajdonkép a tanuló kezébe való, a jegyzetek». — «Gond van fordítva arra is, hogy a tanuló ne csak szó szerint helyesen, hanem szép tiszta magyarsággal is fordítson». — «Az előszóban jelzett német és angol segédkönyvekben foglalt anyag feldolgozását és átültetését constatálom». — «Vajha szerző vállalatát folytatva, Plautusnak egy más játékával is gazdagítaná irodalmunkat» — mondom — bírálatának e szavai birtak reá, hogy dr. Ábel Jenőnek e lap hasábjain megjelent bírálata után néhány megjegyzésemnek helyet kérni bátorkodjam. Mindent magam sem mondok s mondhatok el; de a mennyit elmondok, — gondolom — annyival is vethetek egy kis világot a kiadásra magára s Putnoky Miklós bírálatára.

De térjünk a dologra.

A magyarázó az 538. vershez írt jegyzetében «ex me» alakhoz írt magyarázatot, jöllehet az ő szövegében (Wagner kiadásából) «ante» alak van. Tévedése onnan eredt, hogy saját szövegére nem is

nézve szóról-szóra lefordította Brix magyarázatát, a kinek szövegében csakugyan «ex me» van. — A 398. jegyzetben ezt írja: «sua és illi ellentétek»; (Brix szavai) s az ő szövegében illi nincs is, hanem sua és illam importunam tempestatem. — A 675. jegyzetben ellene mond magamagának: «Innen világos, hogy aqua és Cupido nem olvasandó «aquæ cupido»-nak (Brix szavait szóról szóra fordította), s az ő szövegében mégis «aquæ erit cupido» van. — Az 562. jegyzetben «sodes» magyarázatára utal a 224. jegyzetre. Ott azonban semmi sincs. Brixnél sincs; itt épen sajtóhiba van 244. helyett, s ez a sajtóhiba ott tündöklik a magyar kiadásban is. — A 806. jegyzetben atenim magyarázatára hivatkozik a 705. jegyzetre, de ott szó sincs «atenim»-ről. Brix is hivatkozik s nála van is szó róla; csak hogy a magyar magyarázó a 705. jegyzetet megrövidítette s az «atenim» alakot kihagyta s most mégis hivatkozik rá. — Az 553. jegyzetben utal «hospitiumst calamitatis» magyarázatánál a 314. jegyzetre. Brix is utal. Brixnél meg is van; de a magyar jegyzet ismét megrövidülvén, a kérdéses kifejezés belőle kimaradt. — Ép így járt a 704., 919. jegyzetekben. — A 657. jegyzetben (ut = qualem) hivatkozik a 47. jegyzetre, s ilyen számú jegyzete nincs is. Ép így a 953. jegyzetben (qui quidem) hivatkozik az 552. jegyzetre Brix is. Brixnél megvan; de ő ezt a jegyzetet kihagyta, ilyen számú jegyzete nincs is, az 551. alatt közli. Ilyenek: 968., 364. j. s még talán több is; nekünk elég ennyi is, mi már ennyiből is okulunk.

Lássunk a magyarázataiból is egynéhányat.

A 109. jegyzete: «Ad paupertatem prostratum esse: ezen ige a lealacsonyodás és a koldusbotrajutás fogalmát igen megfelelően fejezi ki». (!) Hogy ezt megérthessük, legyen szabad ide igtatnom Brix szavait: «Für protactum, wie man früher las, ist mit Recht von Ritschl? nach Bergk prostratum hergestellt worden, da protrahere (aus einem Versteck oder dem Dunkel hervorziehen) ganz unpassend ist, während prostratum esse den hier nothwendigen Begriff der Erniedrigung, des an den Bettelstab Gekommenseins enthält». — A 156. jegyzetben így magyaráz: suom sibi = ei, a possessiv reflexivum (suom) a neki sajátos — magnetikus (!) vonzerejénél (!) fogva az igéhez tartozó ei-t nemcsak a maga közvetlen közlébe vonta, hanem sibi-be történt átváltozás által teljesen a reflexivitásba vette fel». (Brixből szóról szóra.) Úgy e hogy kritikával készült?! — «A 187. jegyzetben: παύσαι: Pl. (autus) többször használ görög szavakat, néha tréfás hatás előidézése céljából, más helyeken, hogy affectatiót fejezzen ki, némely helyütt minden belátható

ok nélkül». (Most már tehát belátod miért, úgy-e tisztelt olvasóm?) Hát itt miért tért el Brixről, a kit különben szent írásnak tart, pl. az 545. jegyzetben Brix után ő is így fejezi be a magyarázatot: «Mi bírta rá a költőt ezen kitérésre a Campanokat (!) illetőleg (mert nem áll lényeges összefüggésben az ager-rel és nem idéz elő Stasimus részéről semmi viszonzást), nem tudjuk». Ha Brix nem érti, még megbocsáthatjuk neki ezt az őszinteségét, de ha mi magyarok nem gondolkozva utána mondjuk, hogy nem értjük, az már megbocsáthatatlan; hiszen a dolog oly egyszerű: Philto tökéletesen meg van arról győződve, hogy a szántóföld borzasztóságát ecsetelve, Stasimus nagyon elvetette a sulykot, gunyolódva kötekedni kezd vele: «Én mindent elhiszek, a mit mondasz (pedig eszeágában sincs v. ö. 546. és 555. vers.); de a campaniai (híresek voltak elpuhultságukról s kéjelgésükről) mégis csak edzettebb ám, mint a syriai» (híresek voltak munkásságukról s kitartásukról). Hát nem kötődés ez, mikor az ember félvállról véve valakinek állításait, egy-egy mellékesen elejtett szón akad meg? S ha ezt megértette volna Brix (s vele a magyar magyarázó is), belátta volna, hogy az 552. jegyzete is (a magyar kiadásban 551.) rossz. Halljuk magyarul: «A relativ mondat (qui quidem = si quidem is) Philtonak gyenge kételyét foglalja magában Stas. tulzott leírásával szemben, azért Stas. további erősítésekre ösztönöztetik». Dehogy ösztönöztetik, ép azt feleli: hospitiumst calamitatis, quid verbis opust? tehát épen be akarja fejezni szavait, s be is fejezi. Szóval Philto gunyolódva vicczel a rabszolgával s a rabszolga nem érti meg gunyolódását. Hát ez a kritika? Szóról szóra átvenni mindent? Vagy mikor idézőjelben (a mely nála fordítást jelent), a 468. jegyzetben nem a 468–473. verset fordítja le, hanem a Brix szabad fordítását, vajjon kritikával dolgozik-e? (A hely hosszabb levén, csak utalok reá.) S még németből is hogy fordít?! A 193. jegyz. sed quid ais? «aber hör' einmal» (Brix) «ugyan hallgass» (Gerevics), pedig magyarul: «ugyan te, hallod-é?» vagy a 133. jegyz. (non ego . . . redderem) «ich hätte ihm nicht auszahlen (ἀποδιδόναι) sollen?» (Brix) «nem kellett neki (pénzt) fizetnem?» vagy a 177. jegyz. «an ego paterer» «kellett-e türnöm, engednem?» s a 178. jegyz. «eius essetne ea pecunia» «kellett-e engednem, hogy azon pénz a vevő birtokába kerüljön?» Ide való ez a magyarázat is: quorum unus surruperit currenti cursori solum (1023. v.) = quorum unus . . . surripuit (!), vagy «quod manu nequent tangere tantum fas habent, quo manus abstineant»: csak annyit tekintenek szentnek, a mihez nem nyulnak, a mennyit kezükkel elérni nem képesek

(288. jegyz.)». A 107. jegyzetben «auctorem» helyesen mondja «testem», mivel azonban Brix (rosszul) utána teszi «als Bürge», ő mindjárt lefordítja «kezes». — A 244. jegyzetben sodes és sultis alakokról így ír: «Mindkét alak az imperativusnak, melyhez járul, némi kedélyes színt kölcsönöz és a beszélőnek parancsát vagy kérelmét hatályosabbá teszi» s a 266. jegyz. «sis = ei vis gyakran köttetik össze az imperativusokkal a parancsnak némi enyhítése céljából» stb. A 495. jegyzetben így magyaráz (azt már nem Brix után) (Mirum, quin tu illo tecum divitiis feras: ubi mortuos sis, ita sis ut nomen cluet), «Stasimus, kinek illett volna Philto okos beszédét megdicsérni, tréfásan így szól: én ugyan hiszem, hogy te Acheronba viszed magaddal a gazdagságot, hol végre haláloed után lész (!) valóban Philto, az az emberek előtt kedves, mint neved (φιλῆσιμ-*tól*) hangzik. Mert a földön, mivel igen takarékos vagy, az emberek kevésbbé szeretnek». Így magyarázzák nálunk Plautust! Magyarul így van: «No az kellemes még csak, hogy oda is magaddal vidd a gazdagságot: ha egyszer meghaltál, légy legalább akkor olyan, a milyennek a neved hangzik (kedves, mivel akkor itt hagyod a vagyonodat)». — Az 593. jegyz. [si ager nobis saluos est: etsi admodum in ambiguost etiam nunc, quid ea re fuat]... «ha csak a földbirtokot sértetlenül megtarthatnók (!) hiszen így a rá következő mondatnak nincs értelme; helyesen: «csak hogy legalább már a szántóföld bántatlanul marad meg számunkra: bárha még most stb.» — A 138. jegyz. Edepol mandatum pulcre et curatum probe: «Gönyörösen. Valóban szépen bizta rád vagyonát, ügyeit Charmides; te pedig hűségesen gondoskodtál azokról (!)». Hogy ellapult az a szép mondat! (Bizony szépen ebre bízták a hájat.) — A 364. jegyz. eo non multa quæ nevolt eveniunt, nisi fictor malust: «azért nem történik bölcs emberrel sok olyan, mit nem akar, ha néha ő maga szerencséjének rossz kovácsa». — Hát ez a magyarázat: quindecim dies, az angolban: a fortnight, a francziában «quinze jours», a németben: «vierzehn Tage» (402.), vagy ez: «ezen a gazdagok által használt kenőcsöknek száma egy kötetet venne igénybe — főleg ha a kötet modern kiadók által nyomtatnék», hát ez mi? De már be is fejezem a magyarázatidézést; a szives olvasó találhat ott még többet is ilyest. Nekünk ennyi is elég arra, hogy okuljunk: Ez hát a Putnoky Miklós helyes fordítása!

Hát még a kiadás magyarsága! Ez a legbosszantóbb. Alig van egy néhány jegyzet, a melyekben, ha nagy botlások nem, de legalább a szenvedő alak ott ne ragyogna. Idézzünk erre is valamit. A 147.

jegyz. «Call.(icles) felhívja (!) Meg.(aronides)-t, ügyelne (!), nehogy (!) őket valaki kihallgassa, és hogy (!) a köv.[etkező] közlés folytán is időről időre körültekintsen.» — a 140. jegyz. «Calliclesnek ezen szavai némileg megzavart rendben jönnek elő (!). Ugyanis (!) Megaronidesnek méltatlan feddése által (!) nagyon felingerülvén Callicles, felzavart lelkiállapotának nyoma az itt észlelhető homályban nyilvánul (!)» (Hát még a mit mond!) — «A későbbi latin szerkezet összetétellel történnék» (!) (411.) — «szabad ég alatt kellend (!) maradnia» (423.) — «megkiméllheted volna magad a fáradtságtól nekem mondani (!), hogy szerencsét kívánnak növérednek» (!) (581.) — «Curtiusnak — munkájában — új nézetekkel találkozhatni (!), melyek nagyon megérdemlik, hogy elolvastassanak (!) azok részéről (!), kik» stb. (594.) — «Lysiteles ugyanis Philto atyját (!) arra kéri, engedné (!) meg neki, miszerint (!)» (II. felv. 2. jel.) — «Attól tartva ugyanis, nehogy (!) roszakaróinak anyagot szolgáltatasson (!)» (626.) — «észhiányban szenved» (199.) — «a megteendő dolog tovább halad és folytatattatik» (162.) — «mily kevésre becsültetik (!), midőn valaki nyomorba jutott» (257.) — «hátrányos (!) javaslatokat tesz» (!) (238.) — «a fogalma — fekszik» (293.) — «szelid kifejezések által enyhítette» (327.) — «annak (!) elmaradhatatlan következményeként» (II. felv. 1. jel.) — «szívesen hallottam beszédeit» (203.) — «félbeszakítja beszédét — kérdés által» (67.) — «a mit mondandó vagyok» (66.) — «komikus hatás gyanánt szolgál» (397.) — «ragályos (75.) — részesülő (114.) — gunyorosan (138., 328., 334., 581 !) — ennek folytán (158., 227. e. h. következtében) — raglap (168.) — képviseli (156.) — vonzerő (156.) — horderő (918.) — előjön (265. e. h. előfordul) — kétely (551.) — kincstárnok (404.) — De ki tudná most miud elésorolni?! Elég nekünk ennyi is, hogy megismerjük Putnoky Miklós «szép tiszta magyarságát».

Még egyetmást. «Ille cuculus», magyarul «füles bagoly» (245.) — A 345. v. magyarul: «jobb restelni, mint megbánni, bárha mindkettő ugyanannyi betű (betűből áll) is». — Az 554. vers szójátéka így adható vissza magyarul: «A sorsnak bárminő csapásait keresi az ember, ott megláthatja». Ph. «Megtalálod te a csapásokat (ütlegeteket mutat) ott is, másutt is». — A 609. v. prænestei «tam modo»-ja magyarul is dialectussal fejezhető ki: «éppég az imént. «mondaná a prænestei». — A 891. v. «Pax»-a magyarul talán «Csitt» lehet, a mely a 888. versnek is megfelel s a 891. v. szójátékára is alkalmas: «Mintha csak azt mondanád, ha valamit reád biznék, «csitt» s tüstént oda van». — Az 1021. v. nevei magyarul talán: «Ragaddmegi,

Farkaveri, Morzsafali, Gyúrúcsipi, Dugdosi (?) — csakis úgy lesz a Stasimus gúnyja teljesen érthetővé, ha a latin tulajdonneveket magyarokkal helyettesítjük.

Egy füst alatt ajánlanám, hogy a magyarázó jegyzeteket pædagogiai szempontból ne a szöveg alá, hanem a könyv végére nyomassuk; továbbá ne közöljünk a magyarázatokban statisztikai adatokat (v. ö. 302., 384., 873. stb.); ezeknek csak ott van helyük, a hol a közönség hasznukat veheti (hogy pedig nálunk az ifjúságnak, különösen a mikor a tanterv a gyorsabb olvasásra utal, szüksége volna ilyes statisztikai adatokra, kötve hiszem), s csak ott menthetők, a hol valaki saját hangyaszorgalmának gyümölcsét mutogatni is akarja (s ez az eset, úgy hiszem, nálunk nem igen forog fenn). Törekedjünk egyszerűen a kérdéses anyagnak tüzetes feldolgozására — (hagyjuk meg a németeknek a kevésbé magyarázó helyeknek statisztikai felsorolását) — s törölj metszett magyaros interpretálására. Elég lesz nekünk ennyi is, sőt mondhatom csakis ennyi szükséges. S fájdalom, éppen ezt nem találjuk meg Gerevics G. «Trinummusá»-ban. Könyvét használva alig-alig nyer valaki szabatos önálló magyarázatot és utasítást a helyes és szép fordításra, sőt sok helyen zavaró s könnyen félrevezethető. Mit ér így a fényes «apparatus»? Vagy kimentie a mű hibáit az, hogy az iskolában «könnyű szerrel helyreüthetők», ha csaknem minduntalan itt is, ott is helyre kell ütnünk valamit? Mindent a műből nem idéztem s nem is idézhettem; csakis az anyag feldolgozásának módjáról s a nyelvről szólottam; ezek a mieink, a többi úgy is compilatio. S ezekre nézve a címzett művet kevésbé sikerültnek tartom.

Legyen szabad soraim befejezéseül a tankönyvíró-bizottságtól — ha ugyan a jelen esetben ő szerepel — szemességet, magától az írótól pedig a tárgyában való jártasságon kívül izígható magyarságot s nagy lelkiismeretességet kérem.

Zombor.

DR. SIMON J. S.

Hermann és Dorottya. Írta *Goethe*. Németből fordította *Hegedüs István*. Budapest, Franklin-társulat. 1881. (Olcsó Könyvtár. 116.)

A fordító, úgy látszik, egy időre teljesen útját akarta szegni a pusztán magyarul olvasónak *Hermann és Dorottya* értéséhez, megtoldván a fordítást egy zavaros, rosszul stilizált Előszóval, mely a mondott célnak csakugyan meg is felel. Az Előszót olvasva, egyszerre a fordítás érdeme felől is tisztában vagyunk, annyival inkább, mert Hegedüs úr, hogy Előszavát is illusztrálja, izelítéssel éppen nem fukarkodik.